

Buzás Gergely

Festett építészeti díszítés a 14-15. században

Nyomtatott kiadás:

*Buzás Gergely: Festett építészeti díszítés a 14-15. században. Magyar Mű
emlékvédelem XIV. 2007. 228-233.*

2012

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

Közép-Európa, és benne Magyarország középkori építészetének karakterét több természeti és gazdasági természetű körülmény befolyásolta. E régió kevés jól megmunkálható és egyben fagyálló kőanyaggal rendelkezik. A térség viszonylag csekély mértékű középkori városiasodása miatt kevés és ezért drága volt a kőfaragó szakember is. Másrészt e területek éghajlata következtében a téli időszakban igen sokszor fagypont körül ingadozik a hőmérséklet, ami szüntelen – évente akár több száz – fagyási-olvasási periódusváltással jár. Ennek következményeként pedig az a falakba szivárgó víz folyamatosan megfagy és kiolvad, az ezzel járó térfogatváltozása pedig erőteljesen rombolja a fal építőanyagait. E problémák leküzdésére egyetlen megoldás kínálkozott: a vakolt törtkő, vagy téglafalazatok és a festett faragott-kő tagozatok alkalmazása. A vakolat, illetve a festégréteg egyrészt megvédte az épülethomlokzatokat a víz beszívódásától, így a fagyáskároktól, másrészt elfedte az építőanyagok, és a kivitelezés gyenge minőségéből adódó esztétikai problémákat.

1. *A taliándörögdi XIV. századi plébánia-templom szentélye*

2. *A taliándörögdi XIV. századi plébánia-templom sekrestyeablaka*

A vakolt fal és a faragott-kő tagozatok eltérő színéből, textúrájából eredő esztétikai értékeket lehetőség szerint igyekeztek kihasználni. Szerencsésen fennmaradt Magyarországon is néhány középkori vakolt homlokzatrészlet, ahol ennek a módszerei jól tanulmányozhatóak.

A Balatonfelvidéken két fontos emlék: Taljándörögdi XIV. század első felére keltezhető plébániatemplomának¹ és a XV. század utolsó negyedében épült nagyvázsonyi pálos kolostornak² a romjai olyan nagy felületeken őrizték meg eredeti külső vakolataikat, hogy azok pontos információt nyújtanak a homlokzatok egykori díszítési rendszeréről. Mindkét esetben a törtkő falakat nyers vakolat borítja, Taljándörögden fehér, Nagyvázsonyban sárgás színű. A sarokarmírozások kvádereire és az ablakkeretekre azonban nem fed rá a vakolat. Taljándörögden a sarokarmírozásoknál a vakolat követi a sarokkváderek nem mindig szabá-

1 Koppány Tibor: Kralovánszky Alán taliándörögdi ásatása. in: Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból. Szerk.: Regénye Judit, Veszprém 2000. 101-137.

2 Papp Szilárd: A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480-1515. Budapest 2005. 52-59.

3. *A nagyvázsonyi pálos kolostor szentélytámpillére*

lyos belső széleit, az ablakkereteknél viszont a keretkövek szabálytalan falban ülő széleire ráfut és egy határozott, a keretprofil szélével párhuzamos vonalban záródik, mintegy keretelve a nyílást. Ahol a keretkő kisebb és nem ért ki a vakolatkeretig, ott a köveknél és a vakolatnál is világosabb, fehér fugázóanyaggal egészítették ki, akár csak a faragott kövek kisebb csorbulásait. Itt nem maradt semmi nyoma annak, hogy a faragottkő tagozatokat festéssel vagy meszeléssel látták volna el, de ez nem zárható ki. Nagyvázsonyban hasonló, de nem teljesen azonos módon kezelték a tagozatokat. Itt, ahol a sarokkváderek falban ülő felének végei szabálytalanok voltak, ott azokat a falétől eltérő színű vakolattal szabályos formára kiegészítették. Ugyanígy jártak el az ablakkereteknél is, azzal a különbséggel, hogy itt – akár csak Taljándörögdon – a keretprofil szélét követő párhuzamos vonallal zárták le a vakolatot. A faragott kövek kiegészítései a vakolatnál világosabb színű, maguknak a kvádereknek narancssárga illetve szürke színétől élesen elütő fugázóanyagot használtak. Ugyanezzel a világos fugázóanyaggal tömték el itt a kváderek kőemelő-olló fészkeit is. Mindez arra vall, hogy a

kváderek eredetileg valószínűleg le voltak festve, de a vékony festés a fedetlenül álló romfalak faragott köveiről mára lepusztulhatott.

E két balatonfelvidéki emlék homlokzattagolásához hasonló Konrád Witz 1444-es genfi Szt. Péter oltárán, a Királyok Imádása kép háttérében látható épület tagolása.³ Itt ugyan nincs sarokarmírozás, viszont a kapukeret megoldása olyan jellegű, mint a két magyar emlék sarokarmírozása, a kapu feletti szoborfülke, pedig a balatonfelvidéki épületek ablakkeret megoldásaival egyezik meg. A fehér vakolattól élesen elkülönülő nyíláskeretek sötét kőszínűek, a kapukeretnél világos fugákkal, a szoborfülkénél fuga nélkül.

A vakolt homlokzatok azonban a maguk egyszerűségével és színtelenségével nem elégtették ki az igényesebb megrendelőket. Hiszen

4. *A nagyvázsonyi pálos kolostor szentélyablaka*

³ Genf, Musée d'Art et d'Histoire. Gesichte der Deutschen Kunst 135-1470. Hg. von Ernst Ullmann, Leipzig 1981. 280. kép.

5. *Konrád Witz: Királyok imádása, Genf, Musée d'Art et d'Histoire*

mindazok az építészeti mintaképek, amelyek alapvetően befolyásolták a korszak közép-európai építetőit és építészeit alapvetően más jellegűek voltak. Európa nagy építészeti központjaiban (Franciaországban, a Rajna vidéken, Itáliában, de Észak-Európában, Angliában vagy a Pireneusi félszigeten is) a faragottkő (kváder-, vagy kőburkolatos), illetve a nyers és mázas téglá homlokzatok voltak meghatározóak. Mivel ezeket Közép-Európában másolni csak ritkán tudták, nem maradt más megoldás, mint az utánzás. Az utánzás legpraktikusabb eszköze pedig a festés volt.

Régészeti feltárások és műemléki kutatások során számos esetben kerülnek elő későközépkori homlokzatfestések maradványai. Az alábbiakban egy példát, a visegrádi királyi palotát mutatom be ebből a szempontból részletesen.

A palota korábbi XIV. századi előzmények után az 1400 körüli évtizedekben épült ki. A XIV. század utolsó negyedében indult munka pontos kezdéséről nincsenek pontos adataink, de befejezése már biztosan Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt, a XV. század első évtizedében történt.⁴

Zsigmond király korában épült ki a palota vízvezetéke és négy csorgókútja is.⁵ Két kúton

4 A visegrádi királyi palota kápolnája és északkeleti épülete. Szerk.: Buzás Gergely, Visegrád Régészeti Monográfiái 1. Visegrád 1994. 116-117.

5 Buzás Gergely: A visegrádi királyi palota kerti kútja. in: *Testis temporum, vita memoriae, Ünnepi tanulmányok Pálóczy Horváth András 65. születésnapjára. Studia Caroliensia 2006 3-4., 279-293.*

jelentős festésmaradványok maradtak fenn. E kutak: a királyi lakóépület belső udvarát díszítő emeletes, nyolcszögű díszkút⁶ és az egykor a királynői virágoskertben álló baldachinos falkút,⁷ igen változatos anyagokból készült: medencéjük, illetve táljaik, és a falikút vízköpői vörösmárványból, oszlopaik, gerendáik kemény forrásvízi mészkőből, a többi részletük pedig szürke színű andezittufából és breccsából. A sokféle anyagot eltérő faragási, és statikai tulajdonságaik alapján válogatták ki, esztétikai megfontolás legfeljebb a vörösmárvány elemeknél játszhatott szerepet. Ez utóbbiakon nem is maradt festésnyom, csiszolt felületkezelésük pedig arra vall, hogy feltehetően valóban nem is festették be őket, ahogyan a nagy palotakert teljesen vörösmárványból faragott fiálékútját sem.⁸ A más anyagú faragványokon azonban megfigyelhető az eredeti színezés. Ez a színezés nem a hordozó kőanyagoktól, hanem a faragványok jellegétől függött. Az oszlopok, pillérek, párkányok, gerendák, mérművek, tehát minden profilált szerkezeti elem kékes-szürke színezést kapott,⁹ tehát úgy tűnik a kutak anyagának döntő tömegét adó andezittufa színéhez igazodott, és a festők célja elsősorban az volt, hogy a kőanyagok különbözőségét, illetve foltosságát elfedve egységes „kőszínűvé” tegyék a kutakat. Ez alól csak az ornamentális és figurális dísz jelentet kivételt. Az oszlopfők

nyok Pálóczy Horváth András 65. születésnapjára. *Studia Caroliensia 2006 3-4., 279-293.* 279.

6 Szakál Ernő: A visegrádi Anjou-kori királyi palota gótikus kútházának rekonstrukciója, *Magyar Műemlékvédelem IV.* Budapest 1969. 159-186.; a kút emeletéről: Buzás Gergely: Giovanni Dalmata Herkules-kútja a visegrádi királyi palotában. Budapest-Visegrád 2001. 24.

7 Szakál Ernő: A visegrádi királyi palota Anjou-kori falikútjának rekonstrukciója, *Magyar Műemlékvédelem VI.* Budapest 1972. 345-372.

8 Buzás Gergely: A visegrádi királyi palota kerti kútja. in: *Testis temporum, vita memoriae, Ünnepi tanulmányok Pálóczy Horváth András 65. születésnapjára. Studia Caroliensia 2006 3-4., 279-293.*

9 Szakál Ernő: A visegrádi Anjou-kori királyi palota gótikus kútházának rekonstrukciója, *Magyar Műemlékvédelem IV.* Budapest 1969. 159-186. 181.; Szakál Ernő: A visegrádi királyi palota Anjou-kori falikútjának rekonstrukciója, *Magyar Műemlékvédelem VI.* Budapest 1972. 345-372. 364.

élénkzöld háttérrel¹⁰ és cinóberpiros levelekkel voltak díszítve, a nyolcszögű kút oroslánfejes vízköpőjén a sörényen piros festés, a szemeken festett fekete pupilla maradt meg.¹¹ Kérdéses, hogy a „piros festés” nem aranyozás alapozásául szolgált-e ezekben az esetekben.¹² A falikút baldachinfedlapjának címerét keretelő profil homorlatát sötétkék, pálcatajgát világoskék, lemeztagját pedig piros festés volt megfigyelhe-

6. A visegrádi királyi palota Zsigmond-kori nyolcszögű díszkútja

7. Háromnegyed oszlopfő zöld festéssel a visegrádi királyi palota Zsigmond-kori nyolcszögletű díszkútjának emeleti szintjéről

tő.¹³ A csiszolt vörösmárvány természetes színével és az andezittufát utánzó festéssel kialakított kőszínű kutakon tehát az élénk mesterséges színek tehát arra szolgáltak, hogy a szobrászi díszítést kiemeljék.

Ez az eljárás általánosan jellemző a XV. századi gótika faragottkő szerkezeteinek színezésére. Erre szemléletes példát nyújt az a fennmaradt szerződés, amelyet Marino Contarini kötött egy festővel velencei palotájának, a Ca' d'Oro-nak homlokzati festésére.

Marin Contarini (...) ezeket a dolgokat kívánja készíttetni a palotája homlokzatán, amely a Santa Sofiánál van, a Grand Canalon. Először is aranyozni az összes kicsi labdát a pártázat tetején, a pártázat korongjait, amik a virágok alatt vannak. És aranyozni a rozettákat, amik a kis ívek aljánál vannak. És aranyozni a sarkon lévő két nagy fejezet leveleit, amelyeken az oroslánok vannak. És befesteni ezeknek a fejezeteknek a háttérét finom ultramarin késsel.

És hasonló módon aranyozni a két oroslánt, amelyek az említett fejezetek fölött vannak és mancsukban a [Contarini] címert tartják, amely címert szintén ultramarin késsel kell befejezni. És a talapatokat, amelyen az oroslánok he-

10 A 2006-os ásatáson, a palota utcai főbejárata mellett, a fogadóudvar loggiájára felvezető lépcső alépítményének betöltéséből a nyolcszögű Zsigmond-kori díszkút emeleti, négyzetű kútifaljának egyik fejezete került elő, amelyen jó állapotban megőrződött a háttérzöld festése.

11 Szakál Ernő: A visegrádi Anjou-kori királyi palota gótikus kútházának rekonstrukciója, Magyar Műemlékvédelem IV. Budapest 1969. 159-186. 181.

12 Szabadban lévő kövek aranyozásának alapozásához piros színű ólomglét, illetve ólomminium-réteget használnak. (Kurt Wehlte: A festészet nyersanyagai és technikái. Budapest 1996. 732.)

13 Szakál Ernő: A visegrádi királyi palota Anjou-kori falikútjának rekonstrukciója, Magyar Műemlékvédelem VI. Budapest 1972. 345-372. 364.

8. A velencei Ca' d'Oro palota homlokzata

lyezkednek el, szintén aranyozni kell elől. És azt kívánom, hogy alatta legyen finom ultramarin kék, kis arany csillagokkal. (...)

Aztán azt kívánom, hogy legyen aranyozva a kötélmotívum a húsz korong körül, és a labdák is, és a tizenkét virág, mind aranyozva.

Aztán azt kívánom, hogy legyen aranyozva a nagy címer; tehát a címer a fogrovattal és levéldísszel, és azt kívánom, a csíkok legyenek ultramarinnal festve két rétegben, hogy nagyon kiválóan jelenjenek meg. És ez az összes aranyozás, amit az említett homlokzaton kívánok.

Aztán azt kívánom, hogy a koronapárkány (...) teljes egészében legyen fehér olajfestéssel festve, és hogy az egész pártázat legyen besötétítve márvány módjára. (...)

És aztán azt kívánom, hogy az összes vörös kőből készült mű, ami az említett homlokzaton van, és az összes vörös fogrovat legyen olajjal és lakkal bevonva úgy, hogy vörösnek látsszék.

És aztán azt kívánom, hogy az összes rózsza és inda, ami a homlokzaton van, legyen fehér olajfestéssel befejezve, a mezők pedig fekete olajfestéssel, hogy jól nézzen ki. (...)

Mindezt a munkát végezze el Zuan da Franza mester, Sant'Aponal-i festő, saját költségén, és az említett mester használjon olyan ultramarin kéket, melynek fontja XVIII dukát, és kapjon a fent leírt munkájáért 60 arany dukátot.¹⁴

Az 1421 és 1440 között felépített palota homlokzatát teljes egészében vörös és fehér márvány lapok burkolták. Ennek a nemes anyagú felületnek a festett díszítésénél is kétféle szempont érvényesült. A kiemelt szerepű faragott díszeknél ultramarinkék háttérrel vagy anélkül aranyozás, illetve egy ornamentális dísz esetében feketére festett alapon fehér festés készült. A falfelületeknél azonban kifejezetten kőszínű festést alkalmaztak: a fehér márvány részeken több fontos helyen fehér olajfestést, a veronai vörsmárványból készülteknél pedig (amely a magyar gercsei vörsmészakőhöz hasonlóan kezelés nélkül erősen kifakul) olajos-lakkos felületkezelést.

¹⁴ Richard J. Goy: *The House of Gold: Building a Palace in Medieval Venice*. Cambridge, 1992. 287-88.

9. *A visegrádi királyi palota kápolnájának külső falfestése az 1935-ös feltáráskor (Schulek János fényképe Mátyás Király Múzeum ltsz.: 1736.)*

A Zsigmond-kori visegrádi palotának csak a kútjai voltak teljesen faragottkő-szerkezetek. A falazatok törtkőből készültek, csak a sarokarmírozásokhoz és a nyíláskeretekhez használtak faragott köveket. Sajnos ezen, jobbra andezittufából készült faragványok felülete annyira lepusztult, hogy eredeti festésük ma már nem állapítható meg. A törtkő falakon azonban néhol fennmaradtak eredeti vakolatok.

A legnagyobb összefüggő festett felület a palotakápolna szentélyéről ismert. A szentély záradék északi falsíkját és az utólag hozzáépített, az Oroszlános-udvar sarkát támasztó pillér nyugati falsíkjának lábazati párkány feletti falfelületén maradt fenn az a festett vakolatfolt, amelyről egy 1935-ös fekete fehér fénykép tanúskodik.¹⁵ Sajnos ez a vakolatfolt azóta nyomtalanul elpusztult, így ma már nem tudjuk megállapítani, hogy a fallal egykorú vakolat volt-e vagy későbbi. A képen a világos falfelületeken

sötét vonallal rajzolt kváderosztást láthatunk. A fotó alapján csak becsülhetőek a kváderosztás méretei: a sorok magassága 40-45 cm körüli, a hossza – amely csak egyetlen esetben figyelhető meg –70 cm körüli volt. A fekete-fehér fotó a kváderfestés színének pontos meghatározását sem tenné lehetővé, ám fennmaradt a kápolnából olyan ablakosztósudár töredék, amelynek tengelyvonalába vörös, festett vonal van behúzva. Feltehető, hogy ez a díszítés a kváderosztás kiterjesztését jelenti az ablakokra is.

Ma is megvan a palota déli határolófalának külső, déli oldalán, 3 méterrel a XV. századi a járószint felett egy festett vakolatfolt. Maga a fal XIV. századra vagy a XV. század elejére keltezhető és a vakolat nem válik el a falazat erősen kavicsos habarcsától, tehát feltehetően a fal eredeti első vakolata. Az erősen lepusztult felületű, sárgás árnyaltú nyers vakolaton egy 45 x 90 cm-es vörös kváderosztás van felfestve erős sötét árnyalatú barnászvörös festékkel. A vörös vonalakat a még lágy vakolatba hegyes eszközzel bekarcolt vonalhálóra festették.

¹⁵ MKM fotótár 1736., 1935. november 14. Közölve: Buzás Gergely: Visegrád, királyi palota 1. A kápolna és az északkeleti palota (Lapidarium Hungaricum 2.), Budapest 1990. 17. kép

10. Ablakmérmű töredéke festett dísszel a visegrádi palotakápolnából

A 2005-ös ásatás során, ettől néhány méterre nyugatra egy olyan, XIV. századi leletanyaggal keltezett épületet találtunk, amely dél felől csatlakozott ehhez a kerítésfalhoz. Ennek a falnak a keleti külső homlokzatán, a fal fennmaradt alsó részén szintén előkerült a festett vakolat. Ehhez a falhoz később, a Mátyás- vagy a Jagelló-korban kelet felé egy újabb épületrész emeltek, így az említett festett vakolatot eltarták, ami ilyen módon meglehetősen ép felületekkel került elő a befalazás alól. Itt megfigyelhető, a fehérre meszelt vakolatba bekarcolt kváderosztást a járószint felett 15 cm-el indították. A kvádervonalakat egy hegyes szerszámmal a még nedves vakolatba karcolták be, majd olyan vörös festékekkel húzták ki, amely kiszáradva rózsaszínes árnyalatot vesz fel.

1964-ben a kerítésfal nyugati szakaszának északi, azaz a palota nagy fogadóudvara felé néző szakaszán egy jelentősebb méretű kváderfestéses vakolatfoltot tártak fel, amelyről mára csak egy felmérési rajz maradt fenn.¹⁶ Bekarcolt és festett vonalakkal itt is egy 45 x 90 cm-es kváderezés volt látható. A falszakasz,

16 Mátyás Király Múzeum Adattár 1964.

11. Kváderes falfestés maradványa a visegrádi királyi palota déli kerítésfalán (1999)

amin ez a kváderezett vakolat elhelyezkedett nagyszámú, másodlagosan felhasznált gótikus kőfaragványt tartalmaz, így keltezése egyelőre meglehetősen bizonytalan.

Kváderosztásos vakolat a palota egyik alárendelt szerepű belső terében is fennmaradt. 1953-ban Héjji Miklós az északkeleti palota nyugati homlokzatának északi támpilléren, a támpillér déli oldalán kétrétegű vakolatot figyelt meg. A felső sima vakolat alatt egy durvább felületű, fehérrel festett kváderosztással díszített vakolat maradt meg.¹⁷ A támpillérnek ez a része eredetileg sem a szabad térbe, hanem az északnyugati palotaszárny alatt a kertbe vezető átjáró belső terébe készült. Innen indult a palota felső szintjeire vezető egyik csigalépcső is. A Mátyás-korban ebből a viszonylag tágas kapualjából a támpillér mellett, a csigalépcsőajtó előtt leválasztottak egy kamrát. Feltehetően ehhez az átalakításhoz köthető a támpillér – már e kamrába eső – déli oldalának újravakolása. Az alsó vakolatréteg ezek szerint inkább az eredeti, Zsigmond-kori építési fázisban keletkezhetett. Sajnos az ásatás után lefedetlenül hagyott falakról a vakolatok gyorsan lepusztultak, mára nyomuk sem maradt.

Összefoglalva tehát a visegrádi palota Zsigmond-kori homlokzatánál meghatározó volt a kváderfestéses dekoráció. A külső homlokzatoknál elsősorban fehér alapon vörös kváderosztást használtak, de előfordult fehér kváderosztás is, amely inkább textúrájában jelentkezett a világos

17 A visegrádi királyi palota kápolnája és északkeleti épülete. Szerk.: Buzás Gergely, Visegrád Régészeti Monográfiái 1. Visegrád 1994. 29, 63.

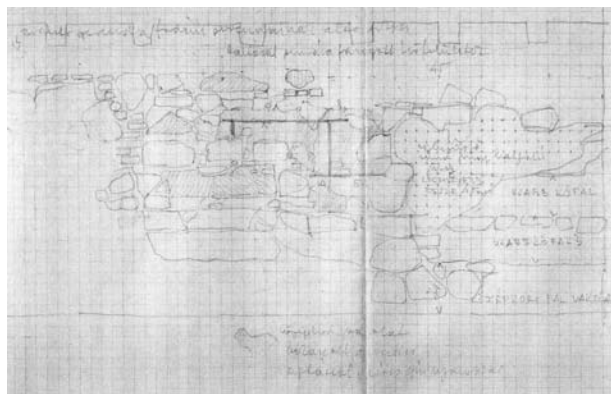

12. *Kváderes falfestés maradványa a visegrádi királyi palota déli kerítésfalához csatlakozó épületen (2005)*

színű, de durvább felületű vakolaton. E visszafogottabb díszítés azonban ebben a periódusban csak belső térben: egy kapualjban igazolható. Gazdagabb színezés csak a kutakon mutatható ki, ám ott is elsődlegesen a kőszínű kifestés volt a cél, gazdagabb színeket csak az ornamentális és figurális részletek kaptak.

A visegrádi palota nagy átalakítására Mátyás király uralkodása alatt, az 1470 és 1480 évek közepe között került sor. A Zsigmond-kori épületeket megtartották, de a kutakat és csaknem az összes faragottkő szerkezetet kicserélték. A külső vakolatokat is több helyen javították. Ezeknek a vakolatoknak jelentős emlékei maradtak fenn a nyugati palotaszárny utcai és udvari homlokzatain.

A nyugati épületszárny kaputoronytól délre eső részének a belső, udvari homlokzatán, a szárny középső szakaszában, egy Zsigmond-

13. *Kváderes falfestés felmérési rajza a visegrádi királyi palota déli kerítésfalának belső oldalán (1964)*

14. *Kváderes falfestés maradványa a visegrádi királyi palota délnyugati épületének udvari 15. homlokzatán, egy Zsigmond-kori ajtó befalazásán*

kori ajtó befalazásán, az udvarról az emeletre felvezető lépcső alatt, egy viszonylag védett helyen fennmaradt egy kisebb vakolatfolt maradt meg egy vízszintes kvádervonal töredékével. A vakolat elé jól láthatóan utólag épült a lépcső. Egy másik, nagyobb folt egy vízszintes kvádervonallal a lépcsőtől északra lévő, Mátyás-kori támpillér északi oldalán, a támpillérnek a lábazat feletti falazatára ráfordulva maradt meg. Ezekben a részeken a kváderfestés a meszelt felületre hegyes eszközzel bekarcolt vonallal, és rózsaszínes árnyalatú vörös festékkel készült.

A palota nyugati, utcai homlokzatának északi felén, a címerdíszes Mátyás-kori zárterkélytől északra 1989-ben került elő egy jelentősebb vakolatfolt. Ennél megfigyelhető, hogy az 1477-1481 közé keltezhető zárterkéllyel¹⁸ egy időben, vagy annak elkészülte után került a falra. Jól látható a még puha vakolatba valamilyen tompa, széles hegyű eszközzel behúzott 45 x 90

¹⁸ Buzás Gergely - Lövei Pál: A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye. Visegrád Régészeti Monográfiái 4. Visegrád 2001. 29.

15. *Kváderes falfestés maradványa a visegrádi királyi palota délnyugati épületének udvari homlokzatán, egy Mátyás-kori támpilléren és a csatlakozó falszakaszon*

cm-es kváderosztás, illetve körülötte egy széles fehér ecsetnyom.¹⁹

A 2005-ben, a palotahomlokzat déli részén, a kaputoronytól dél felé 25 méteres hosszúságban ugyanilyen festést tárhattunk fel. A vakolat egyértelműen a Zsigmond-korinál magasabban elhelyezkedő Mátyás-kori külső járószintről indult, alsó szabálytalan vonalú széle ehhez a járószinthez igazodott. A kváderosztás alsó vízszintes vonala néhol érintette ezt a szintet. A 45 x 90 cm-es osztást itt is a bemélyített vonalak az ecsetnyom rajzolja ki. Egy rövid szakaszon, a homlokzatrész északi vége körül a fal előtt nyitott tűzhelyet tártunk fel. A tűzhely felett a vakolat felülete megégett, vörösre színeződött. A

¹⁹ Buzás Gergely - Lövei Pál: A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye. Visegrád Régészeti Monográfiái 4. Visegrád 2001. 12. E publikációban félreérthetően, és feltehetően hibásan „egykor vörös vonallal behúzott kváderfestés”-t említek. Valójában a vonal vörös színezésének nem volt semmi nyoma.

kváderosztást kirajzoló széles ecsetnyomoknál azonban nem volt nyoma a felület égésének, így az a vörös alpból fehéren rajzolódott ki. Talán az égés idején itt még megvolt a festékréteg, amely megvédte a vakolat felületét az elszíneződéstől, majd később leperreghetett. Vörös festésnek azonban semmi nyomát sem találtuk. Ez mindenesetre arra vall, hogy az utcai homlokzat festése az udvaritól eltért. A kváderosztást is más eszközzel karcolták be, és a más anyagú festékekkel festették le. Valószínűleg ez a festék nem is vörös volt, hanem egyszerű fehér mész.

A homlokzat fő díszje az a gazdag mérműszobor- és címerdekorációval borított zárterkély volt, amely a kaputoronytól északra eső falszakasz közepén helyezkedett el. Az erkély 1989-es feltárása során előkerült in situ lábazati részekben és az igen nagy számú kötődéken jelentős festésmaradványok figyelhetőek meg. A teljes egészében faragottkő szerkezetű építmény földszintje különböző (szürkétől a vörösig változó) színű hárshegyi homokkőből, emelete sárgásfehér durvamészkőből készült. A külső és a belső falfelületeket azonban mindenhol egységes fehér meszelés fedte. A belsőben ez az egységes fehér meszelés kiterjedt a boltzati csomópontokat és a konzolokat díszítő ornamentikára, szobrokra és címerekre is. A külső azonban ennél színesebb volt. A főpárkányt díszítő, és az ablakzónában, baldachinok alatt álló angyalok által tartott címereken alapozás nélkül a kőre festett színes heraldikus festés nyomai maradtak meg. Az egyik emeleti ablak számárhátíves vimpergájának ívmeze-

16. *Kváderes vakolatdíszítés maradványa a visegrádi királyi palota nyugati homlokzatán, a Mátyás-kori zárterkély mellett*

17. *Kváderes vakolatdíszítés maradványa a visegrádi királyi palota nyugati homlokzatának déli szakaszán*

jéből fennmaradt indaornamentikával díszített töredéket erőteljes zöld festés fedi. Szintén az egyik ablakvimperegéből származhat egy hollós Hunyadi címer töredék, ahol a holló fekete festése maradt fenn. A mérművek, a nyíláskeretek és a párkányokat díszítő ornamentika viszont a falfelületekhez hasonlóan kívül is fehérre meszeltek voltak. A színek tehát jól érzékelhetők az erkély legfontosabb, heraldikai elemeinek kellő kiemelését szolgálták az alapvetően fehér homlokzatból.

18. *Kváderes vakolatdíszítés maradványa a visegrádi királyi palota nyugati homlokzatának déli szakaszán*

A palota utcai homlokzata azért az erkély címereiről eltekintve sem volt teljesen színtelen. Az előtte, az 1980-as években előkerült faragottkő tagozatokon jól megfigyelhető színnyomok vannak. A homlokzat déli felének középső szakasza előtt, a XV. századi épület újkori pusztulási rétegéből egy körte-tagos ablakkeret és egy élszedésbe metszett homorlattal díszített nagyméretű párkány több darabjai kerültek elő. A sárgás-rózsaszín hárshegyi homokkőből készült faragványok profilált felületeinek mélyebb, védett részein rózsaszínű meszes festés figyelhető meg. Az ablakszárkővön látható, hogy a festést a profil szélével párhuzamosan, attól 17 cm-el futó egyenes vonalban zárták le, a kő szabálytalan külső szélére fokozatosan elvékonyítva ráfuttatták a vakolatot, amit fehér meszeléssel fedtek. Ezen az elég jó állapotban megmaradt fehér sávon semmi nyoma a kváderosztásnak, pedig annak 45 cm-es sűrűsége miatt jelentkeznie kellene a 135 cm magas kövön. Ez annyit jelent, hogy a rózsaszín festésű keret egy fehér meszelt külső keretsáv is körülvette, és a kváderosztás feltehetően ebbe futott bele.

1989-ben a homlokzat északi felét díszítő címeres zárterkély feltárása során, az erkélytől délre egy fent említett teljesen azonos profilú és festésű ablakkeret szemöldökkő töredékét találtuk meg. Egy azonos profilú és hasonló festésű – de ez esetben csak 9 cm széles rózsaszín sávval kerettel – a ablak-szárkő, közelebből ismeretlen lelőhelyen, a palo-

19. *Megégett felületű kváderes vakolatdíszítés maradványa a visegrádi királyi palota nyugati homlokzatának déli szakaszán*

20. Ablakszárkő a visegrádi királyi palota nyugati homlokzatának déli szakaszáról

ta régi leletanyagából is ismert.²⁰ Az erkély északi oldalán egy másik profiltípusba tartozó ablak-szemöldökhöz is előkerült. E kövön is az előbb említettekhez hasonló festés figyelhető meg, de itt a profilt kísérő rózsaszín sávot a kőre ráfutó vakolat szélébe bemélyített, és feketével

20 Ltsz.: 66.2.1. közölve: Buzás Gergely: Visegrád, királyi palota 1. A kápolna és az északkeleti palota (Lapidarium Hungaricum 2.), Budapest 1990. 98. (szerk. kat. 118) 240. kép

kihúzott erőteljes vonal is határolja. Ez a festett keret a töredék egyik végén derékszögben felfelé fordul, ami arra vall, hogy az ablak lépcsős szemöldökű, háromosztatú lehetett. Ez a viszonylag díszesebb ablak abba az emeleti terembe nyílhatott, amelynek délnyugati végéhez kapcsolódott az említett címeres erkély. E terem bejárata az erkéllyel szemközt, az épület udvari homlokzata előtt végigfutó későgótikus loggiára nézett. A gazdagon profilált szemöldökgyámos ajtókeretnek az 1987-es ásatáson előkerült darabjain²¹ a külső homlokzat ablakával azonos kifestés figyelhető meg: a profilon és az azt kísérő 8,5 cm-es sávban rózsaszín festés, ezt lezáró fekete vonal, majd a kő szélére futó fehér meszelésű vakolat. A teremnek volt egy másik, belső ajtaja is, amely innen nyílt az északról szomszédos szobába. Ezt egyszerű, élszedésbe metszett homorlattal profilálták, viszont gazdagabb színezéssel látták el. A homorlatot barnászörösre, az ezt keretelő lemeztagekat világoskékre, a profilt kívülről kísérő sávot viszont itt is rózsaszínűre festették.²² Egyébként a pirosra festett habarcspadlóval ellátott teremből előkerült vakolattöredékek arra vallanak, hogy a fehérre meszelt falak egy részét – lelőhelyük alapján feltehetően a zárterkély terembe nyíló kettős árkádjának környezetét – falfestés is díszítette. Ennek sárga és fekete vonallal keretezett két háttéréből, illetve sötétbordó alapon fehérrel, zölddel, feketével és sárgával festett növényi ornamentikájából maradtak fenn töredékek.²³

A faragottkő tagozatok rózsaszín festése a Mátyás-kori palotán a jelek szerint általánosnak tekinthető: más nyíláskereteken és párkányo-

21 Buzás Gergely - Lövei Pál: A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye. Visegrád Régészeti Monográfiái 4. Visegrád 2001. 10.

22 Buzás Gergely - Lövei Pál: A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye. Visegrád Régészeti Monográfiái 4. Visegrád 2001. 12.

23 Buzás Gergely - Lövei Pál: A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye. Visegrád Régészeti Monográfiái 4. Visegrád 2001. 11, 24.

21. Ablakszárkő a visegrádi királyi palotából

kon is megfigyelhető a nyoma,²⁴ sőt a délkeleti palotaépület egyik lehullott sarokarmírozáskváderén is fennmaradt a rózsaszín meszelés.

A fenti megfigyelések alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a visegrádi királyi palota fogadóudvarra néző homlokzatainak Mátyás-kori kifestése a Zsigmond-korban kialakult rendszert követte. Feltehetően ahol lehetett ott meghagyták a Zsigmond-kori vakolatokat,

rős átfestésével tettek egységes színhatásúvá. A tetők színeit csak néhol élénkítették mázas elemekkel: a palotakápolna szentélye és hajója kapott zöld, fehér, sárga és barna mázas, lapos cserepekből álló színes fedést, illetve az északkeleti és délkeleti palota épületének sarkain emelkedtek sárga és zöld mázas kerámia csúcscsúcsdísz-gömbök.²⁵

Ez a dekorációs rendszer azonban a Mátyás-

22. Lépcsős ablak szemöldökkő töredéke a visegrádi királyi palota nyugati homlokzatának a zárterkély melletti szakaszáról

és csak a szükséges mértékben egészítették ki. Ez a dekoráció egy fehér alapon bekarcolással és vörös festéssel megjelenített nagyméretű kváderosztást jelentett, amely ugyanilyen vöröses-rózsaszín festésű sarokarmírozással, párkányokkal és nyíláskeretekkel társult. A nyíláskereteket ugyanakkor egy festett fehér keret is körülvette. Ezt a rózsaszín-fehér összhangot egészítette ki a palota cserépteteinek vörös színe, amit a már lerakott cserepek helyszíni vö-

korban alapvetően csak a palota nagy fogadóudvarát határoló homlokzatokra volt érvényes. A jelek szerint ettől eltért az épületegyüttes utcai homlokzata. Ezt teljesen új vakolattal látták el, ami arra vall, hogy itt megváltoztatták a Zsigmond-kori festésrendszert. Ezt az új színezés visszafogottabb volt: a belső homlokzatokhoz hasonló kváderozást itt nem emelte ki vörös festés, de az ablakok és párkányok itt is

24 Buzás Gergely: Visegrád, királyi palota 1. A kápolna és az északkeleti palota (Lapidarium Hungaricum 2.), Budapest 1990. 40.

25 Nyékhelyi Dóra: A kápolna és az északkeleti palota kerámialeletei. in: A visegrádi királyi palota kápolnája és északkeleti épülete. Szerk.: Buzás Gergely, Visegrád Régészeti Monográfiái 1. Visegrád 1994. 163-181. 163.

23. *A visegrádi királyi palota díszudvarának egyik kerengőablak-töredéke vörös-fehér festésmaradványokkal*

rózsaszínűek voltak, illetve a színhatáshoz itt is hozzájárult a tetők vörös cserépfedése. A színek mégis elsősorban a homlokzat fő díszét jelentő zárterkély címerdekorációját emelték ki. Az erélyt fedő vörös kúpcserepek között előkerült néhány sík mázas és mázatlan cserép is. Ezek talán a nagy erkély fiókerkélyt díszíthették. Ezen a fiókerkélyen kapott helyet Mátyás és Beatrix nagy címere illetve feltehetően a királyi pár szobra is, így ez jelentette a homlokzat legfontosabb részét.²⁶

A palota legbelső részén, az északkeleti palota, azaz a királyi lakóépület belső díszudvarának díszítésében egy harmadik fajta festési szisztéma érvényesült. A Mátyás-korban teljesen átalakított udvar földszintjét faragottkő szerkezetű kerengőfal határolta, amelyet nagyméretű, üvegezett csúcsíves ablakok, és ugyanilyen csúcsíves felülvilágító ablakokkal ellátott szemöldökgyámos ajtók törtek át. Az ablakok egyszerű, élszedésbe metszett homorlattal ta-

26 Buzás Gergely - Lövei Pál: A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye. Visegrád Régészeti Monográfiái 4. Visegrád 2001. 22.

golt kerettöredékei közül többön maradtak festésnyomok, az egyikén jól megkülönböztethető a profil élszedését és homorlatát fedő fehér, és a külső falsíkot díszítő rózsaszín festés.²⁷ Tehát itt a vakolt külső homlokzatok negatívjaként a rózsaszín falsíkból fehérén emelkedtek ki a nyílászervek. A kerengő feletti szintet nyitott, oszlopos, balusztrádos reneszánsz loggia alkotta. Ennek színösszetétele viszont a földszint fordítottja volt. A balusztrád egy párkánytöredékén fennmaradt a rózsaszínes vörös festés,²⁸ a fehér keménymészkből faragott baluszterbábok, és az oszlopok alatt elhelyezkedő vörösmárvány törpepillérek viszont festetlenek voltak. Szintén nem maradt semmilyen festésnyom a rózsaszínű hárshegyi homokkőből, és sárga durva mészkő-

24. *A visegrádi királyi palota díszudvarának balusztrádkorlátja vörös festésmaradványokkal*

27 Buzás Gergely: Giovanni Dalmata Herkules-kútja a visegrádi királyi palotában. Budapest-Visegrád 2001. 37. kép.

28 Buzás Gergely: Giovanni Dalmata Herkules-kútja a visegrádi királyi palotában. Budapest-Visegrád 2001. 52. kép.

25. A visegrádi királyi palota díszudvara a rekonstruált Mátyás-kori színezéssel

ből faragott loggiaoszlopokon sem. Tehát itt a loggia meghatározó szerkezeti vonalait a rózsaszín festés és a kövek természetes rózsaszínje emelhette ki a folyosó fehér háttéréből, illetve a fehér kőből kifaragott baluszterbábok sorából. A loggia padlóját zöld, fehér és sárga mázas, rombusz alakú padlótéglákkal burkolták.²⁹

Összességében tehát azt figyelhetjük meg, hogy a palota egészét a fehér és vörös-rózsaszín színhatás dominált, ami tulajdonképpen kőszíneknek tekinthető: a fehér a mészkő a vörös-rózsaszín a vörösmárvány és a hárshegyi homokkő színei, amelyek néhol festetlenül is megjelentek az épületben. Az épületegyüttesben egyre beljebb haladva azonban megfigyelhető egy jól kiszámított fokozatosság, amelyet a két domináns szín aránytölődása teremtett meg. Míg a palota utcai homlokzatán a fehér kapott nagyobb súlyt, a fogadóudvaron a két szín egyensúlyba került, a díszudvaron pedig már a vörös-rózsaszín uralta a felületeket. Ugyanakkor a két

színre épülő dekorációs szisztéma egyhangúságát mindenhol enyhítették polikróm elemek: az utcai homlokzaton a nagy zárterkély címerai és a fiókerkély tetőzete, a fogadóudvaron a kápolna színes mázas cserépfedése, a díszudvaron az emeleti loggia padlójának és a tetődíszítő gömbök mázas kerámiaelemei.

A XV. század végi visegrádi palota homlokzati festései egy nagyjelentőségű és nagyszabású világi épületegyüttes festett dekorációjával ismertetnek meg. Ez a dekoráció a XV. század eleji festésrendszert részben megtartva és kiegészítve tudatosan tervezett, finoman alkalmazott eszközökkel tett különbséget a palota különböző jelentőségű homlokzatai között, így fontos része volt az építészeti reprezentáció kifejező elemeinek.

²⁹ Nyékhegyi Dóra: A kápolna és az északkeleti palota kerámiaelemei. in: A visegrádi királyi palota kápolnája és északkeleti épülete. Szerk.: Buzás Gergely, Visegrád Régészeti Monográfiái 1. Visegrád 1994. 163-181. 163.